

Tomasz Jasiński

O pochodzeniu Galla Anonima

AVALON

O pochodzeniu
Galla Anonima

VINDELITIA

MORICVM

Venetia

Creta insula

Regium Lepidi
Colonia

Ravenna

Florentia

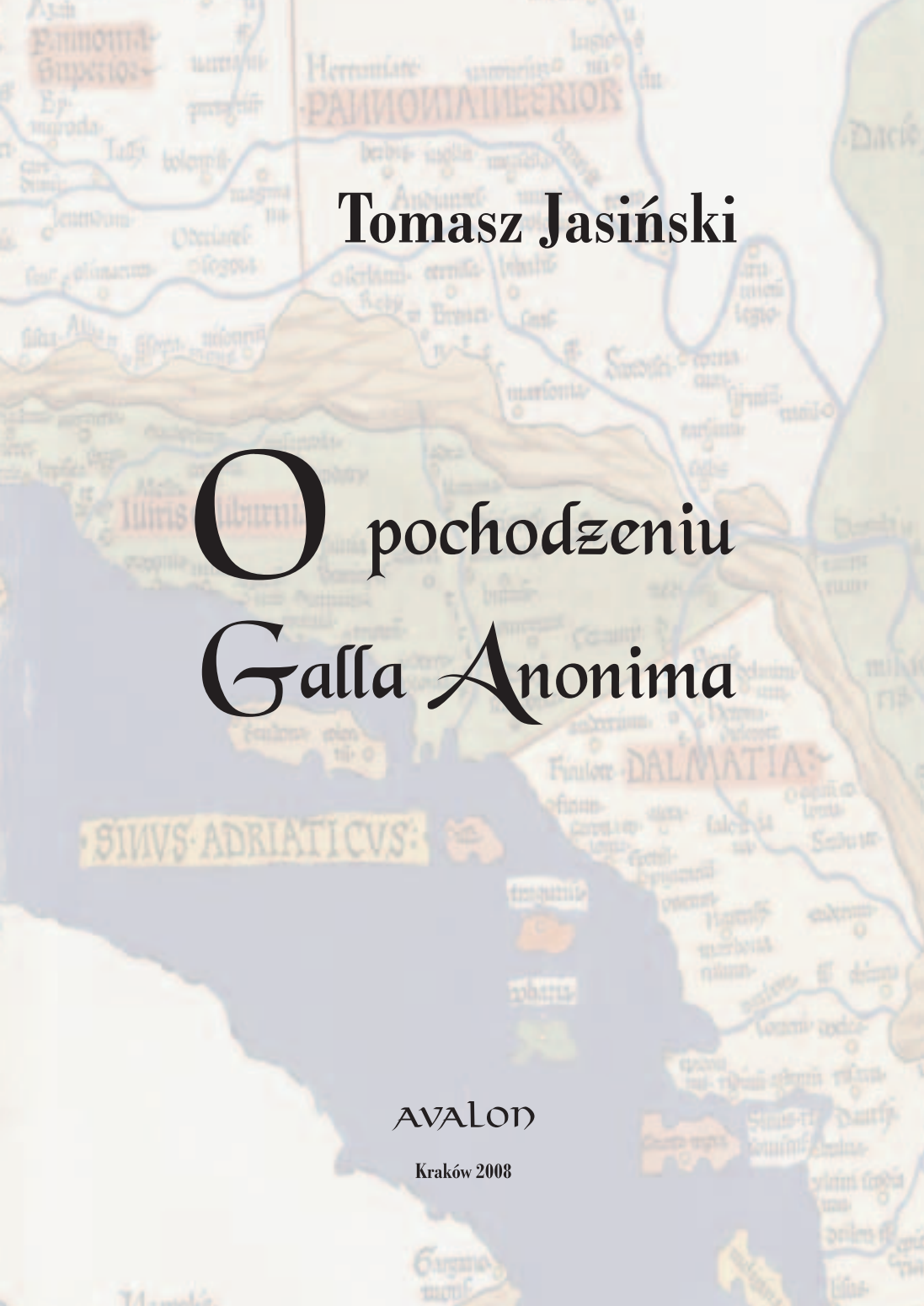
pila
colonia

ITALIE PARS

Aquinũ

MARE TIREIVM

VIRB
TULLA

A historical map of the Balkans and the Adriatic Sea region, featuring Latin labels for various provinces and cities. The map is faded and serves as a background for the book cover. Labels include 'PANNONIA SUPERIOR', 'PANNONIA INTERIOR', 'Dacia', 'DALMATIA', and 'SINVS ADRIATICVS'.

Tomasz Jasiński

O pochodzeniu
Galla Anonima

AVALON

Kraków 2008

Redakcja i korekty
Agata Sularzówna

Opracowanie typograficzne
Zakład Usługowy PRIM

Projekt okładki i stron tytułowych
Weiman

Na okładce
Mapa z dzieła, *Cosmographia Ptolemeusza*;
Biblioteka Jagiellońska sygnatura INC 820

Copyright by Wydawnictwo AVALON, Kraków 2008; wyd. I
ISBN 978 83 7730 987 2

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
ul. Fiołkowa 4/13; 31-457 Kraków
tel. +48 606 750 749
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

1. <i>Kronika polska</i> Galla Anonima i jej edycje	9
2. Pochodzenie Galla Anonima w świetle dotychczasowych badań.....	12
3. Teza włoska o pochodzeniu Galla Anonima	15
4. <i>Historia o translacji św. Mikołaja Wielkiego...</i> Mnicha z Lido i jej podobieństwa do <i>Kroniki polskiej</i> Galla Anonima w świetle badań Danuty Borawskiej i Mariana Plezi.....	27
5. Porównanie <i>Translacji</i> z <i>Kroniką polską</i>	31
6. Modlitwa biskupa Henryka i opata Odilona.....	46
7. Słowiańszczyzna Południowa i Bizancjum w <i>Translacji</i>	49
8. Kim był autor <i>Translacji</i> ?	52
9. Czas spisania <i>Translacji</i>	55
10. Badania nad genezą kursusu	58
11. Wkład Gudrun Lindholm w badania nad genezą kursusu.....	60
12. Rola szkół świeckich w Dolinie Padu w rewolucji „veloxowej” w XI wieku	63
13. Kursus Galla Anonima i Mnicha z Lido	69
14. Utwory pokrewne <i>Kronice polskiej</i> i <i>Translacji</i>	77

15. Dalmacja w <i>Translacji św. Mikołaja</i> i w <i>Kronice polskiej</i>	83
16. Latini et Slaui – dalmatyński zwrot formularzowy?	90
17. Jaki język słowiański znał Gall Anonim?	94
18. Stosunek Galla do królów węgierskich.....	97
19. Zakończenie	107
 Bibliografia	 111
Indeks osób	119
Indeks miejsc	127

W opublikowanych ostatnio trzech artykułach dotyczących pochodzenia pierwszego kronikarza Polski starałem się rzucić nowe światło na pochodzenie Galla. W pierwszym artykule dowodziłem, że Gall Anonim to *Monachus Littorensis*¹; w drugim – że zdobył wykształcenie gdzieś w Dolinie Padu i uzupełnił je we Francji (nie jednak w Prowansji, jak powszechnie wcześniej przyjmowano, lecz w okolicach Tours)². W trzecim artykule dodałem kilka dodatkowych argumentów przemawiających za włoskim pochodzeniem Galla i wskazałem na powiązania kronikarza ze Słowiańszczyzną Południowo-Zachodnią³. I właśnie te ostatnie studia nad związkami Galla Anonima ze Słowiańszczyzną Południowo-Zachodnią doprowadziły mnie do dalszych zaskakujących ustaleń. Wydały mi się one na tyle ważne, że postanowiłem zebrać wszystkie moje dotychczasowe i nowe ustalenia w jedną całość i przedstawić je Czytelnikowi wraz z wieloma nowymi hipotezami.

Tomasz Jasiński

¹ Tomasz Jasiński, Czy *Gall Anonim to Monachus Littorensis?*, Kwartalnik Historyczny (dedykowany Prof. Stanisławowi Trawkowskiemu), 112 (2005), 3, s. 69–89.

² Tenże, *Rozwój średniowiecznej prozy rytmicznej a pochodzenie i wykształcenie Galla Anonima* (w:) *Cognitioni Gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. Dariusz A. Sikorski i Andrzej M. Wyrwa, Poznań–Warszawa 2006, s. 185–193.

³ Tenże, *Dalsze rozważania o włoskim pochodzeniu Galla Anonima* [w druku].

1. KRONIKA POLSKA GALLA ANONIMA I JEJ EDYCJE

Wszelką wiedzę o dziejach Polski w okresie od wieku X do XII czerpiemy z źródeł obcych, głównie niemieckich, oraz z źródeł późniejszych. Wśród tych ostatnich szczególne miejsce w polskiej historiografii zajmuje *Kronika polska* spisana około roku 1113 na dworze księcia Bolesława III Krzywoustego (1102–1138). W swoim dziele niewymieniony z imienia autor – określany dziś w historiografii jako Gall Anonim – przedstawił dzieje państwa polskiego, poczynawszy od mitycznych początków, aż po panowanie księcia Bolesława Krzywoustego. Najwięcej uwagi poświęcił autor bohaterskim dokonaniom tego ostatniego księcia, a zwłaszcza jego walkom z pogańskimi Pomorzanami. Ze względu na wyjątkowe walory historyczne i artystyczne dzieło to od momentu powstania nowoczesnej historiografii cieszy się nieustannym zainteresowaniem historyków zarówno polskich, jak obcych. Niemal każdy polski mediewista uważa za swój obowiązek wyrazić opinię o *Kronice*. Artyzm *Kroniki* przyczynił się do tego, że uwzględniają ją w swoich omówieniach najpoważniejsze kompendia poświęcone średniowiecznej literaturze i retoryce łacińskiej⁴. *Kronika* doczekała się kilkakrotnego prze-

⁴ W. Meyer, *Gesammelte Abhandlungen zur mittelalterlichen Rhythmik*, Bd. II, Berlin 1905, s. 282–284; K. Polheim, *Die lateinische Reimprosa*, Berlin 1925,

kładu na język polski i wywarła ogromny wpływ na świadomość historyczną Polaków⁵. Relacja *Kroniki* o konflikcie króla Bolesława Śmiałego (1058–1079) z biskupem krakowskim Stanisławem, znacznie odbiegająca od późniejszych przekazów hagiograficznych, od blisko dwustu lat wywołuje namiętne spory nie tylko wśród historyków. Polski tekst *Kroniki* wraz z biogramem Galla Anonima, autorstwa prof. Edmunda Kotarskiego, jest dostępny w Internecie w Wirtualnej Bibliotece Literatury Polskiej⁶. W ostatnim półwieczu *Kronika* została też przełożona na język rosyjski, niemiecki i angielski⁷.

Ogromna wartość historyczna *Kroniki polskiej* sprawiła, że przygotowano kilka krytycznych edycji tego dzieła. Wraz z upływem czasu odkrywano coraz to nowe rękopisy *Kroniki*, której tekst nie zachował się w oryginale. Pierwszy drukiem wydał *Kronikę* – na zlecenie biskupa warmińskiego, Adama Stanisława Grabowskiego – Gotfried Lengnich w 1749 r.⁸ Edycja ta opierała się na ręko-

s. 55–87; M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, dritter Teil: *Vom Ausbruch des Kirchenstreites bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, München 1931, s. 407–410; T. Janson, *Prose Rhythm in Medieval Latin from the 9th to the 13th century*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia, vol. 20, Lund 1975, s. 73 i n.

⁵ Najbardziej znane jest wydanie w ramach Biblioteki Narodowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Anonim tzw. Gall, *Kronika polska* [niżej cyt. – Gall Anonim], przełożył R. Grodecki, przekład opr. M. Plezia, wydanie szóste, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.

⁶ [Http://monika.univ.gda.pl/~literat/gal/index.htm](http://monika.univ.gda.pl/~literat/gal/index.htm); tamże również fragmenty tekstu łacińskiego.

⁷ Галл Аноним, *Хроника и деяния князей или правителей польских*, Перевод Л.М. Поповой, Москва 1961; *Polens Anfänge*. Gallus Anonymus: *Chronik und Taten der Herzöge und Fürsten von Polen*, übersetzt v. J. Bujnoch, Slavische Geschichtsschreiber, Bd. 10, Graz–Wien–Köln 1978 oraz *Gesta Principum Polonorum: The Deeds of the Princes of the Poles*, translated and annotated P.W. Knoll and F. Schaer, Budapest–New York 2003.

⁸ Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus, scriptores historiae Polonicae vetustissimi cum duobus anonymis ex manuscripto Bibliothecae Episcopalis Heilsbergensis editi, Gedani 1749.

pisie heilsberskim⁹, będącym w wielu miejscach interpolowanym lub skróconym. Pod koniec I księgi oryginalny tekst został w rękopisie heilsberskim usunięty i zastąpiony przekazem z trzynastowiecznego *Żywota św. Stanisława*. W 1824 r. *Kronika* doczekała się nowego wydania Jana Wincentego Bandtkiego, opartego już na dwóch rękopisach, tj. rękopisie heilsberskim i tzw. Sędziwoja¹⁰. Ten ostatni rękopis dość wiernie oddawał pierwotny tekst Galla Anonima. Bandtkie, za radą profesora historii literatury Feliksa Bentkowskiego, nadał dziełu postać graficzną, która podkreślała rymy i rytmikę prozy, co wiek później zostało bardzo wysoko ocenione przez wybitnego znawcę prozy łacińskiej – Karla Polheima¹¹. W 1851 r. ukazało się doskonale jak na owe czasy wydanie w Monumenta Germaniae Historica, w którym uwzględniono odkryty w 1848 r. rękopis z Biblioteki Zamojskich, najwierniej oddający przekaz *Kroniki*¹². Edycja ta bez zmian została przedrukowana w Patrologiae latinae cursus completus, vol. 160. W 1864 r. *Kronika* doczekała się nowego wydania Augusta Bielowskiego w pierwszym tomie Monumenta Poloniae Historica¹³. Ostatnie wydanie, uwzględniające wszystkie zachowane rękopisy, przygotował do druku w 1952 r. Karol Maleczyński¹⁴.

⁹ Heilsberg, miasto na Warmii – obecnie Lidzbark Warmiński.

¹⁰ Sędziwój z Czechla (ok. 1410–1476), humanista, uczony, profesor Uniwersytetu Krakowskiego, kanonik gnieźnieński.

¹¹ K. Polheim, *Die lateinische Reimprosa*, s. 57: „Für die Reimprosa-Forschung ist die ältere Ausgabe von höchstem Interesse: Martini Galli chronicon, ed. Joannes Vincentius Bandtkie, Varsaviae 1824. Eine der ältesten Ausgaben überhaupt, welche die Kunstform der Reimprosa erkannt und anerkannt hat. Die Ausgabe ist mit aner kennenswerter Sorgfalt gearbeitet”.

¹² *Chronicae Polonorum*, ed. J. Szlachetowski i R. Koepke, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores [niżej cyt. MGH SS] t. IX, Hannoverae 1851, s. 418–478.

¹³ *Galla Kronika*, ed. A. Bielowski, Monumenta Poloniae Historica, t. I, Lwów 1864, s. 379–484.

¹⁴ *Galli Anonymi cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum* [niżej cyt. – *Galli Anonymi cronicae*], ed. K. Maleczyński, Monumenta Poloniae Historica, series nova, t. 2, Cracoviae 1952.

2. POCHODZENIE GALLA ANONIMA W ŚWIELE DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ

Jest zupełnie oczywiste, że historycy od momentu, gdy tylko *Kronika polska* znalazła się w polu ich zainteresowań, starali się odpowiedzieć na pytanie, kim był jej autor i z jakiego wywodził się kręgu? Autor poskąpił o sobie niemal wszelkich informacji. W świetle lektury *Kroniki polskiej* jedno jest tylko pewne: autor był w Polsce – jak sam o sobie pisze – „wygnańcem i tułaczem” (*exul apud vos et peregrinus*), który za napisanie *Kroniki polskiej* spodziewał się otrzymać od księcia nagrodę i który następnie chciał powrócić do swojego macierzystego klasztoru, w którym niegdyś złożył śluby zakonne¹⁵. Pierwsze próby ustalenia autorstwa *Kroniki* sięgają czasów renesansu, kiedy to na rękopisie heilsberskim powstała następująca glosa: *Gallus hanc historiam scripsit, monachus opinior aliquis, ut ex proemiis conicere licet, qui Boleslai tertii tempore vixit*¹⁶. Jak

¹⁵ *Ibidem*, s. 120: ... *quia tantum opus non ideo cepi, ut per hoc fimbrias mee pusillanimitatis dilatarem, nec ut patriam vel parentes meos exul apud vos et peregrinus exaltarem, sed ut aliquem fructum mei laboris ad locum mee professionis reportarem*; Gall Anonim, s. 121: „... iż nie dlatego podjąłem się tak wielkiego dzieła, aby w ten sposób puszyć się swoją skromną osobą albo by chlubić się ojczyzną mą lub rodzicami, kiedy jestem wśród was obcym pielgrzymem, lecz aby jakiś owoc mej pracy zabrać ze sobą do miejsca moich ślubów zakonnych”. O nagrodzie zob. *Galli Anonymi cronicae*, s. 4 oraz 123.

¹⁶ *Ibidem*, s. 1.